

ОПАРА
Надія Миколаївна,
канд. с.-г. наук,
доцент інженерно-технологічного
факультету Полтавської державної
аграрної академії
(м. Полтава)

ЕВОЛЮЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ОСНОВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ ТА ТЕРИТОРІЙ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Проаналізовано еволюцію забезпечення безпеки життєдіяльності людини та профілактику, прогнозування і ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених збільшенням техногенного навантаження, у першу чергу за рахунок випереджаючого розвитку енерго-ресурсномістких галузей: гірничої, хімічної, аграрної, водно-меліоративної, металургійної тощо. Подано типи класифікації надзвичайних ситуацій за різними ознаками, визначено їхні типові фази. В основу створення Єдиної державної системи цивільного захисту, що стала правонаступницею колишньої системи цивільної оборони, для ефективної реалізації завдань лягли законодавчі акти Уряду. Розкрито принципи дії цієї системи – чіткий розподіл завдань і відповідальності органів управління цивільного захисту на державному, регіональному, місцевому та об'єктовому рівнях.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, антропогенні фактори, надзвичайні ситуації, Єдина державна система цивільного захисту.

Проанализирована эволюция обеспечения безопасности жизнедеятельности человека и профилактики, прогнозирования и ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций, вызванных увеличением техногенной нагрузки, в первую очередь за счет опережающего развития энерго-ресурсоемких отраслей: горной, химической, аграрной, водно-мелиоративной, металлургической и др. Подано типы классификации чрезвычайных ситуаций по различным признакам, определены их типичные фазы. В основу создания Единой государственной системы гражданской защиты, что стала правопреемницей прежней системы гражданской обороны, для эффективной реализации задач легли законодательные акты Правительства. Раскрыты принципы действия этой системы – четкое распределение задач и ответственности органов управления гражданской защиты на государственном, региональном, местном и объектовом уровнях.

Ключевые слова: *безопасность жизнедеятельности, антропогенные факторы, чрезвычайные ситуации, Единая государственная система гражданской защиты.*

The evolution of the safety of human life and prevention, forecasting and emergencies caused by increasing anthropogenic load, primarily due to the advanced development of energy-intensive industries: mining, chemical, agricultural, water-reclamation, metal and more are analyzed. Types of classification of emergencies on various grounds are observed, their typical stages are defined. The basis of the creation of the Unified State System of Civil Protection, which became the legal successor of the former civil defense system to effectively achieve the objectives, legislative acts of the Government laid down. The principles of this system – a clear division of tasks and responsibilities of the department of civil protection at national, regional, local and site level are explained.

Keywords: *life safety, anthropogenic factors, emergencies, the State System of Civil Protection.*

Постановка проблеми. Господарська діяльність людини призводить до порушення екологічної рівноваги, виникнення аномальних природних та техногенних ситуацій і стихійних лих, катастроф та аварій з багаточисленними людськими жертвами, великими матеріальними втратами і порушенням умов нормальної життєдіяльності.

При забезпеченні безпеки життєдіяльності людини важливе значення мають, профілактика, прогнозування і ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій.

Попередження та ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій – одна з актуальних проблем сучасності [1].

Умілі дії по рятуванню людей, надання їм необхідної допомоги, проведенню аварійно-рятувальних робіт в осередках уражень дозволяють скоротити кількість загиблих, зберегти здоров'я постраждалим, зменшити матеріальні втрати.

У зв'язку з цим актуальною стає проблема підготовки спеціалістів з вищою освітою, здатних грамотно та вміло організувати запобігання екстремальних ситуацій і надати допомогу населенню в ліквідації небезпеки.

Тисячорічна практика життєдіяльності людини свідчить про те, що у жодному виді діяльності неможливо досягти абсолютної безпеки. Будь-яка

діяльність потенційно небезпечна. У словнику російської мови С.І. Ожегова слово «надзвичайний» трактується як «винятковий, дуже великий, перевершуючий усе» [2].

Аналіз основних досліджень і публікацій в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

При загальній площі України в 6030 тис. км² (3% колишнього Радянського Союзу) на її території було зосереджено близько 23% промислового потенціалу колишнього СРСР, що обумовило 10-15-кратне збільшення техногенного навантаження, у першу чергу за рахунок випереджаючого розвитку енерго-ресурсомістких галузей: гірничої, хімічної, аграрної, водно-меліоративної, металургійної.

За оцінками вітчизняних фахівців, в межах України:

- повністю використані ресурси поверхневих вод. Зарегульовано річку Дніпро та побудовано до 27 тисяч різних водосховищ та ставків;
- розорано до 70% територій;
- вплив гірничих робіт охопив до 60%, забудови – до 8 – 10% площі держави.

До ознак надзвичайних ситуацій відносять: небезпеку для життя і здоров'я значної кількості людей, суттєве порушення екологічної рівноваги, повне або часткове припинення господарської діяльності, значні матеріальні та економічні збитки [4].

Мета і методика проведення досліджень.

Методологічну основу досліджень становлять: науково-історичний, хронологічний та логічний методи.

Використана загально-наукова методологія, принципи об'єктивності, системності, аналізу, які передбачають розгляд подій, явищ, на основі науково-критичного використання різноманітних джерел.

Виклад основного матеріалу.

За даними Державної служби з надзвичайних ситуацій України за 2000 – 2013 роки у країні було зареєстровано 4607 надзвичайних ситуацій, серед яких 2515 техногенного, 1658 природного та 434 соціально-політичного характеру.

Внаслідок надзвичайних ситуацій загинуло понад 4,8 тис. осіб і понад 22,4 тис. осіб постраждало [5].

Захист житла, робочого місця, достатку, здоров'я, довкілля – основні критерії безпечного самопочуття людини.

Перелік можливих небезпек налічує понад 150 найменувань і при цьому не вважається остаточним.

Надзвичайні ситуації можуть бути класифіковані за значною кількістю ознак. За походженням їх класифікують на ситуації техногенного, антропогенного і природного характеру.

Надзвичайні ситуації можна класифікувати за типами та видами подій, що лежать в основі цих ситуацій. За масштабом розповсюдження, важкістю обстановки, за важкістю наслідків.

Відомі системи класифікацій – за джерелами походження, локалізацією, сферою прояву, структурою, характером впливу на людину.

Щороку в нашій країні виникає до 300 небезпек, спричинених різноманітними стихійними лихами.

Всі надзвичайні ситуації у своєму розвитку проходять п'ять умовних типових фаз:

I – накопичення відхилень від нормального стану або процесу;

II – ініціювання надзвичайної події;

III – процес надзвичайної події;

IV – вихід аварії за межі підприємства і дія остаточних факторів ураження;

V – ліквідація наслідків або стихійного лиха.

У літературі досить часто використовують поняття «екстремальна ситуація». До неї відносять травми на виробництві, пожежі, вибухи, дорожньо-транспортні пригоди, а також обставини, що можуть призвести до травм різноманітної важкості.

Населення повинно бути готовим до дій в екстремальних ситуаціях, які можуть відбутися з ним у процесі життєдіяльності, так як деяка вірогідність нещасного випадку завжди існує.

З метою зменшення негативної дії несприятливих факторів зберегти самовладання, витримку, здібність до самопомочі необхідно проводити психологічну, фізичну і інші види підготовки осіб, які можуть опинитися в екстремальних ситуаціях.

У зв'язку з набранням чинності нового Кодексу цивільного захисту та з метою ефективної реалізації завдань цивільного захисту Урядом прийнято постанову КМУ від 09-01.2014 № 11 «Про затвердження Положення про Єдину державну систему цивільного захисту», направлену на підвищення безпеки населення і територій.

Єдина державна система цивільного захисту (ЄДСЦЗ) дозволить, перш за все, підвищити ефективність захисту від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. А також забезпечити чітку координацію сил цивільного захисту, задіяних під час надзвичайних ситуацій – центральних і місцевих органів влади, рятувальників, комунальних служб, суб'єктів господарювання, волонтерів – і створити можливості для оперативного інформування населення.

ЄДСЦЗ створена та функціонує на заміну застарілої системи цивільної оборони, яка була започаткована ще за Радянських часів для захисту переважно від загроз військового характеру. Нова система заснована на кращому світовому досвіді й технологіях, проте використовує досвід радянської системи цивільної оборони.

Причинами актуалізації ЄДСЦЗ стало посилення техногенних ризиків та різка зміна клімату на планеті. Зокрема в Україні, за останні 25 років середньорічна температура повітря піднялася на 2 градуси, а кількість стихійних лих збільшилася удвічі. До того ж, стихійні явища часто поширюються на декілька областей України одночасно.

На сьогоднішній день за завданням Уряду удосконалені регламенти і механізми взаємодії всіх служб під час надзвичайних ситуацій (НС) - рятувальників, комунальників, військових, волонтерів, правоохоронних органів.

У 2013 р. в усіх регіонах були проведені великі спільні штабні навчання, де практично відпрацьовані оновлені механізми взаємодії органів виконавчої влади та сил цивільного захисту. Ключові нововведення в рамках ЄДСЦЗ:

- положення регламентує відносини між органами влади та підприємствами в рамках забезпечення цивільного захисту населення і територій. Це означає, що до ліквідації надзвичайної ситуації залучатимуться підприємства незалежно від форми власності;

- регламентуються повноваження державних органів влади в умовах НС. На сьогоднішній день стало можливим створення спеціальних органів управління, зокрема, спеціальних комісій з питань ліквідації наслідків НС, штабів з ліквідації НС, призначення керівника робіт з ліквідації НС;

- на посадових осіб покладається персональна відповідальність за захист життя і здоров'я людей в умовах надзвичайних ситуацій. А також посилюється їх відповідальність за невиконання цих обов'язків.

Окрім того, створюються умови для оновлення матеріально-технічної бази Державної служби України з НС, комунальних та інших служб, задіяних у ліквідації НС техногенного та природного характеру.

Урядом планується модернізація системи централізованого оповіщення населення при виникненні НС. У наш час оповіщення відбувається через дротове радіо і систему сирен. Заплановано розширення цих можливостей за допомогою Інтернету, мобільного зв'язку, технічних засобів зв'язку (гучномовців), ЗМІ. Головна мета модернізації – повне охоплення населення системами оповіщення.

Найважливішою відмінністю оновленої системи цивільного захисту є чіткий розподіл завдань і відповідальності органів управління цивільного захисту на державному, регіональному, місцевому та об'єктовому рівнях.

Органи управління та сили цивільного захисту.

Постійно діючими органами управління цивільного захисту, до повноважень яких належать питання організації та здійснення заходів цивільного захисту, є:

- на державному рівні – Кабінет Міністрів України, ДСНС, а також центральні органи виконавчої влади, що створюють функціональні підсистеми, та підрозділи з питань цивільного захисту у складі їх апаратів;

- на регіональному рівні - Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, підрозділи з питань цивільного захисту, які утворюються у їх складі, територіальні органи ДСНС;

- на місцевому рівні – районні, районні у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчі органи міських (міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення) рад, підрозділи з питань цивільного захисту, які утворюються у їх складі, виконавчі органи селищних та сільських рад, підрозділи територіальних органів ДСНС;

- на об'єктовому рівні – керівні органи підприємств, установ та організацій, а також підрозділи (посадові особи) з питань цивільного захисту, які утворюються (призначаються) такими органами відповідно до законодавства.

Координаційними органами є:

- на загальнодержавному рівні – Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

- на регіональному рівні – комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя;

- на місцевому рівні – комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій районів, міст, районів у містах, селищ;

- на об'єктовому рівні – комісії з питань надзвичайних ситуацій підприємств, установ та організацій.

Діяльність зазначених комісій провадиться відповідно до положень про них.

Для координації робіт з ліквідації наслідків конкретної надзвичайної ситуації на державному, регіональному, місцевому та об'єктовому рівні у разі потреби утворюються спеціальні комісії з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, діяльність яких провадиться відповідно до положень про такі комісії.

Основними завданнями при підготовці населення в галузі захисту від надзвичайних ситуацій є:

- навчання населення правилам поведінки, основним способам захисту і діям в надзвичайних ситуаціях, прийомам надання першої долікарської допомоги постраждалим, правилам користування засобами індивідуального і колективного захисту;

- вироблення у керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування і організацій навиків керування системами та засобами, що входять до складу єдиної державної системи попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій;

- удосконалення практичних навичок керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування і організацій в організації проведенні заходів по попередженню надзвичайних ситуацій і ліквідації їх наслідків;

- практичне засвоєння працівниками у ході навчань і тренувань порядку дій при різних режимах функціонування єдиної державної системи попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій, а також при проведенні аварійно-рятувальних і інших невідкладних робіт [7].

Висновки

Людство повинно пам'ятати про те, що сьогодні на нашій планеті, у повітря щорічно потрапляє понад 145 млн. тон окису сірки, 250 млн. тон пилу, більше 1 млн. тон сполук свинцю, фтористих, тористих та інших сполук, різко погіршується якість повітря.

Рослини та фітопланктон океанів не встигають засвоювати мільярди тон вуглекислого газу.

Різко зменшуються запаси питної води. Нафтова оболонка покриває 1/5 частину світового океану, у який щорічно викидається ще 5 тис. тон ртуті, 50 тис. тон ДДТ та інших небезпечних сполук. Щорічно гине 11 млн. га лісів. У ґрунт вноситься понад 500 млн. тон мінеральних добрив та 3 млн. тон пестицидів.

У нашій країні накопичено 21 млрд. тон відходів промисловості, 20% міського населення живе у зонах, де гранично допустима концентрація небезпечних сполук у повітрі перевищена у 15 разів [6].

Каскад з шести водосховищ на Дніпрі призвів до затоплення та виключення з сільськогосподарського виробництва понад 500 тис. га родючих ґрунтів. За останні 30 років сільські угіддя втратили 2 млн. га землі.

На території радіоактивно забрудненій після Чорнобильської катастрофи проживає 2,4 млн. чоловік, з них понад 500 тис. дітей.

Тисячі людей гинуть через серцево-судинні, онкологічні хвороби, туберкульоз, через невпинне погіршення криміногенної ситуації, зростання злочинності, активізації терористичних елементів.

Забезпечення безпечної діяльності людини залежить від комплексного підходу до вирішення проблем безпеки і життєзабезпечення, який носить множинний, багатофакторний характер, що диктує необхідність створення адекватної цим загрозам системи безпеки та життєзабезпечення.

Список використаної літератури

1. *Арустамов Э. А.* Безопасность жизнедеятельности / Э. А. Арустамов. – М. : Изд.-торг. корпорация «Дашков и К», 2007. – С. 184–185.
2. *Белов С. В.* Безопасность жизнедеятельности / С. В. Белов, В. А. Девисилов, А. Ф. Козьяков. – М. : Высш. шк., 2004. – 228 с.
3. *Бегун В. В.* Безопасность жизнедеятельности : (забезпечення соціальної, техногенної та природної безпеки) / В. В. Бегун, І. М. Науменко. – К., 2011. – 72 с.
4. *Безпека* життєдіяльності / П. С. Атаманчук, В. В. Мендерецький, О. П. Панчук, О. Г. Чорна. – К. : Центр учбової л-ри, 2011. – 126 с.
5. *Лалін В. М.* Безпека життєдіяльності людини / В. М. Лалін. – К. : Знання, 2013. – С. 140–147.
6. *Дуднікова І. А.* Безпека життєдіяльності / І. А. Дуднікова. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – С. 146–147.

7. Павлюк В. Єдина державна система цивільного захисту направлена на підвищення безпеки населення і територій / В. Павлюк // Безпека життєдіяльності. – 2014. – № 11 (листоп). – С. 21–22.